

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

кризисных явлений связана с дифференциацией средств и способов управления ими. Масштабы и последствия вероятной ситуации определяются на основе экспертной оценки, прогноза или результатов модельных экспериментов, проведенных квалифицированными (государственными, военными) экспертами.

Ключевые слова: кризис-менеджмент, субъекты государственной безопасности Украины, органы государственной власти, государственная безопасность, государственное управление, системный анализ.

ways of managing. The scope and consequences of a probable situation are determined on the basis of expert evaluation, prognosis or results of model experiments conducted by highly qualified experts (state, military).

Key words: crisis management, state security bodies of Ukraine, public authorities, state security, governance, system analysis.

УДК 351.746.1(091)

*ТКАЧЕНКО Михайло Олександрович
ШЛАПАЧЕНКО Володимир Миколайович*

ОПЕРАТИВНІ ІГРИ ЯК МЕТОД КЕРОВАНОВОГО ВПЛИВУ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Як свідчать історичні дослідження, перемоги у війнах чи визначальних битвах, отримання політичних чи економічних переваг, повалення державних режимів тощо нерідко ставали можливими завдяки вдало здійсненим таємним операціям, аналіз тактики котрих свідчить про широке застосування у їх проведенні методу, який в діяльності сучасних спецслужб визначається як оперативна гра.

З метою реалізації оперативного задуму уповноважені урядом чи монархом особи, а згодом, – спеціальні державні структури (спецслужби), вдавалися до різного роду політичних

інтриг, афер, провокацій, застосовували маніпуляції свідомістю, дезінформування та інші способи багатоходових таємних операцій, що протягом століть формували феномен оперативної гри як способу прихованого керуючого впливу на діяльність інститутів держави-супротивника та окремих їх очільників з метою прийняття ними певних рішень, вигідних для ініціатора впливу, що стосувались практично всіх сфер державної діяльності, найчастіше – політичної, економічної, науково-технічної чи військової.

Вдале проведення оперативної гри суттєво посилювало тактичні чи

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society and state

---

стратегічні позиції держави, відкривало нові можливості до розвитку та регіонального (світового) домінування в певних сферах, сприяло перемогам у збройних конфліктах тощо. Разом з тим застосування цього методу в оперативній діяльності вимагало досконалого вивчення ситуації, правильного розрахунку ймовірностей впливу та його результату, ретельного добору засобів та заходів такого впливу, а також відповідного інформаційного забезпечення. Відтак, в діяльності спецслужб оперативна гра стала вважатися вищим проявом оперативного мистецтва, а її організацію та проведення доручали лише найбільш досвідченим співробітникам.

На сьогодні, в умовах триваючої російської агресії на Сході України, оперативна гра є одним із найбільш дієвих інструментів вітчизняних спецслужб із нейтралізації розвідувальних, підривних, терористичних та інших протиправних посягань супротивника.

Проте, попри поширення застосування оперативних ігор в практичній діяльності спецслужб, їх теоретичне розроблення та нормативно-правове закріплення дотепер не можна вважати усталеним, що зумовлює актуальність проведення подальших досліджень, зокрема, й щодо історичних аспектів становлення та удосконалення цього методу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що історичні аспекти організації та проведення оперативної гри привертала увагу вітчизняних дослідників здебільшого лише в ракурсі дослідження епізодів шпигунства, водночас питання історичного

розвитку застосування інструментарію оперативних ігор та удосконалення їх тактики залишилося практично недослідженими.

Метою статті є дослідження аспектів історичного розвитку способів та удосконалення тактики спецслужб, що застосовувались в процесі оперативної гри.

Виклад основного матеріалу. Загальноновизнано, що наукове пізнання будь-якого явища без дослідження історичного аспекту не може претендувати на достатню повноту. Відтак, незважаючи на різноманітність та складність самого феномену спецоперації в цілому та оперативної гри зокрема, принципово важливим є пізнання генези оперативної гри з урахуванням особливостей певного історичного періоду (політичного устрою, воєнного часу, міждержавної конфронтації тощо).

Одні з найдавніших прикладів комплексного застосування оперативних прийомів, які за окремими ознаками можна визначити як оперативну гру, ми знаходимо вже в історичних хроніках Стародавньої Греції. Намагаючись підкорити Афіни, перський цар Дарій розгорнув проти грецької держави повномасштабну таємну війну. Для впливу на владні кола грецьких міст застосовувались таємні агенти, як раніше впроваджені, так і спеціально завербовані з оточення афінських очільників для виконання цих завдань [1]. До подібних операцій у греко-перській війні вдавалися й греки. Так, у Саламінській битві (480 р. до н. е.), грецькому флоту вдалося розбити перський завдяки вміло проведеній операції з

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

тривалої дезінформації, що спровокувала противника до активних дій у несприятливій ситуації. Крім того, грецькі агенти впливу зуміли переконати союзників персів припинити боротьбу і підтримати їхнє військо [2, с. 34, 35].

У Середньовічній Європі, що потерпала від внутрішніх і зовнішніх війн та династичних інтриг, тактика оперативної гри набуває подальшого розвитку. Зокрема, значну увагу розвідувальній справі приділяв французький король Людовік XI, який мав таємних агентів практично при всіх монарших дворах тодішньої Європи та збирав досьє на впливових політиків. Завдяки своїй різносторонній обізнаності та можливостям прихованого впливу французький король створював вигідні для себе ситуації, використовував обставини і передбачав події. При цьому Людовік XI широко практикував не лише шпигунство, змови та інтриги, а й підкуп своїх противників-англійців (міністрів та фаворитів короля Англії), тим самим впливаючи на прийняття важливих державних рішень [3, с. 153, 154].

Водночас серйозна увага приділялася оперативним іграм і в контррозвідувальній діяльності. Передусім це виражалося у виявленні та перевербуванні іноземних шпигунів у Франції та просовуванню через них дезінформації супротивникам. Виважена дипломатія поєднана з тактикою змов та інтриг дозволяла Людовіку XI підтримувати стабільність у країні та уникати воєн з сусідами.

Із розвитком інститутів держави, на які покладалося ведення контррозвідки, елементи оперативної гри

все частіше застосовувалися не лише у розвідувальній, але й у контррозвідувальній діяльності. Так, наприклад, з XVI століття загальною практикою міждержавних взаємин стало утримання постійних посольств при іноземних дворах. Такі посольства давали змогу розгортати розвідувальну роботу за кордоном на постійній основі. Водночас це зумовило запровадження контррозвідувальних заходів, які зазвичай виконували ті ж розвідники, що сприяло розвитку та удосконаленню тактики контршпигунства. Базовим прийомом протидії розвідувальній діяльності на той час вважалося перехоплення таємних повідомлень, для чого використовувалась перлюстрація кореспонденції підозрюваних у шпигунстві осіб. Проте у 1530-х роках міністр англійського короля Генріха VIII Томас Кромвель дещо змінив цю тактику, наказавши не знищувати перехоплені листи, а приховано копіювати і відсилати за призначенням, продовжуючи тим самим «таємну гру». Невдовзі його підлеглі навчилися так майстерно відкривати листи, що адресат і не здогадувався, що вони побували у чужих руках [2, с. 61]. Це відкривало значні можливості для просування дезінформації з метою спонукання іноземців до прийняття вигідних англійцям рішень. Аби забезпечити свої повідомлення, розвідники вдаються до застосування шифрів, що змусило контррозвідників опанувати мистецтво дешифрування. Проте це лише підвищувало ставки в оперативних іграх того часу та виводило їх на новий, більш високий рівень оперативного мистецтва.

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society and state

---

У XVII столітті найпотужнішу розвідслужбу в Європі створив кардинал Рішельє, якого Людовік XIII у серпні 1624 року призначив своїм першим міністром. Вміле ведення кардиналом державних справ, його авторитет в очах короля та абсолютна довіра дали змогу Рішельє зосередити у своїх руках основні важелі впливу і влади. Крім протидії зовнішнім ворогам Франції, розвідка мала виявляти також ворогів усередині держави, які постійно намагалися усунути кардинала від влади і підірвати довіру до нього короля. Численні інтриги і змови, в яких брали участь мати Людовіка XIII Марія Медичі, дружина короля Анна Австрійська, брат короля герцог Гастон Орлеанський та інші принци крові, не кажучи вже про впливових вельмож, вдавалося викривати завдяки створеній Рішельє надійній спецслужбі. В організації та плануванні оперативної діяльності кардинал виявляв неабияку майстерність, вміло застосовував способи та прийоми, що згодом склали теоретичну основу оперативної гри. Показовим прикладом цього можна вважати викриття змови проти Рішельє, організованої Анною Австрійською наприкінці 1637 року з метою розбити тандем короля і кардинала та збільшення свого впливу у керівництві державою. Дізнавшись про таємне листування Анни Австрійської з її родичами в Мадриді і Брюсселі ще восени 1636 року, Рішельє наказав перлюструвати всю кореспонденцію королеви. Сам факт такого листування не був нічим особливим, якби не дві обставини: по-перше, Франція перебувала у стані війни з Іспанією, а по-

друге, зміст листів свідчив, що Анна Австрійська мала наміри схилити Людовіка XIII до не вигідного для Франції миру з Габсбургами, попередньо домігшись усунення від влади Рішельє. Королева переслідувала власні інтереси і не особливо зважала на інтереси Франції. Кардинал ретельно приховував від Анни Австрійської свою поінформованість про її наміри та, прагнучи отримати якнайбільше доказів, продовжував уважно стежити за її кореспонденцією. У листуванні зі своїми помічниками й агентами Рішельє з міркувань конспірації називав королеву «месье де Генелль». Анна Австрійська переконувала своїх братів – короля Іспанії Філіппа IV і дона Хуана Австрійського, у тому, що завдяки її старанням війна скоро завершиться. Королева навіть не підозрювала, що деякі з її довірених слуг, яким вона доручала доставку листів, завербовані підлеглими кардинала. Зібравши достатньо компрометуючих доказів, Рішельє надав усю інформацію королю, який наказав канцлеру Сег'є особисто допитати королеву. Анна Австрійська змушена була у всьому зізнатися, назвати прізвища своїх спільників, канали зв'язку і т. д., а також визнати антидержавний характер її «сімейного» листування. Однак Рішельє пішов ще далі. Він не виправдовував королеву, але зумів переконати короля помиритися з нею. Анна Австрійська написала продиктоване кардиналом письмове покаяння і зобов'язання надалі бути абсолютно лояльною щодо Людовіка XIII і Франції. Таким чином, Рішельє зумів не лише утвердити своє становище при дворі і в очах короля, а й

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

зберегти шлюб Людовіка XIII і Анни Австрійської, звівши до мінімуму шанси на престол Гастона Орлеанського – свого небезпечного противника [2, с. 78–83].

У цьому прикладі ми бачимо не лише професійну оперативну гру та якісно задокументовану протиправну діяльність зловмисниці-королеви, але й схилення її на бік короля, що й було головною метою оперативної гри Рішильє. Також звертає на себе увагу ретельна конспірація заходів, зокрема, й зашифровка об'єкта оперативної зацікавленості умовним наймуванням.

Буремне ХХ століття з його війнами, падіннями імперій і загостренням політичного протистояння сприяло подальшому удосконаленню оперативного мистецтва, зокрема й оперативних ігор. У цьому контексті вартими уваги є операції ОДПУ (Об'єднаного державного політичного управління при Раді Народних Комісарів СРСР) «Трест» та «Синдикат-2», які значно збагатили тактику проведення оперативних ігор.

При проведенні оперативної гри «Трест» контррозвідникам вдалося створити ілюзію існування в СРСР багаточисельної та впливової монархічної організації, яка отримала назву «Трест». Від імені цієї організації було встановлено сталий зв'язок з осередками білої еміграції на Заході, що дозволило змусити супротивника витрачати значні кошти на фінансову допомогу, перехоплювати на себе розвідувально-підбивні спрямування, запобігати терактам та диверсіям, постачати дезінформацію польській,

французькій та англійській розвідкам. Утім, згодом довіра західних спецслужб до «Тресту» падає і вони припиняють із ним співпрацю. Проте й означену ситуацію контррозвідникам вдалося використати на свою користь. Один із керівників «Треста» – Едуард Опперпут втікає на Захід, де розкриває істинне призначення організації та особисту причетність до ОДПУ. Він зізнається у впровадженні в різні європейські структури, передусім польські, радянських агентів та викриває їх (зокрема й начальника генштабу Війська польського). Аби помститися ОГПУ, яке його брутально використало, Опперпут береться особисто організувати проведення терактів на радянській території. Проте групи, направлені в СРСР для вчинення терактів загинули у перестрілці, сам Опперпут безслідно зник, а радянська преса у численних публікаціях викривала реакційність і суспільну небезпечність російської еміграції [4, с. 280–285].

Подібна тактика була використана радянськими контррозвідниками і в оперативній грі «Синдикат-2», у ході якої було викрито канал зв'язку військової білоемігрантської організації «Народний союз захисту батьківщини і свободи», що мала розгалужену мережу своїх осередків на території радянської Росії. З огляду на важливу роль у діяльності цієї організації її лідера – Б. Савінкова, задумом оперативної гри контррозвідників передбачалося виведення його на радянську територію з метою захоплення. Для цього було легендовано створення фіктивної контрреволюційної

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society and state

---

організації «Ліберальних демократів» (ЛД), нібито готової до активних дій щодо повалення радянської влади, але не маючої досвідченого політичного керівника, яким підпільники вважали відомого їм Б. Савінкова. Відтак, отримавши позитивну оцінку своєї діяльності відрядженим для перевірки Павловським (довірною особою Савінкова, якого було заарештовано), керівний центр ЛД заочно обрав Савінкова своїм головою та запросив очолити боротьбу безпосередньо на радянській території. Проте той, проявляючи обережність, погодився виїхати в Росію лише разом із Павловським. Для легендування неможливості повернення Павловського в Париж контррозвідники розробили комбінацію: Савінкову повідомили, що Павловський вирішив відвідати родичів, які проживали на півдні Росії, та заодно організувати «експропріацію» для поповнення коштів «Народного союзу захисту батьківщини і свободи». Заплановане пограбування потяга поблизу Ростова було невдалим, а в перестрілці з охороною він отримав тяжке поранення, проте зміг уникнути захоплення і зараз перебуває у Москві на квартирі надійного лікаря, який проводить його лікування. На підтвердження цього Савінкову привезли три листи від Павловського, де він кликав його в Росію і сподівався на своє подальше одужання. Після довгих роздумів Савінков погодився. Під час нелегального переходу кордону він та його супутники були заарештовані [4, с. 285–290].

Як бачимо, вже на той час контррозвідка активно застосовує

оперативну гру як основну складову операції. Причому в рамках оперативної гри використовувався широкий спектр заходів впливу: інформаційного (через негласні позиції, сформовані шляхом агентурного проникнення), ситуаційного (створення певних ситуацій, що спонукали до прийняття вигідних контррозвідці рішень), психологічно-емоційного (підсилення мотивації об'єкта до вчинення певних дій) та інші.

Вдале завершення зазначених оперативних ігор засвідчило також їх оперативну універсальність щодо вирішуваних за її (оперативної гри) допомогою завдань, тобто можливість застосування цього методу як при виявленні, так і при запобіганні протиправній (розвідувально-підривної) діяльності.

На початку Другої світової війни агенти супротивника із числа радянських громадян рідко забезпечувалися фіктивними документами, способи і засоби зв'язку були досить примітивними, а завдання носили характер збирання даних переважно щодо обстановки у прилеглих до лінії фронту районах. Після зміни обстановки на фронті на користь союзників гітлерівське командування було змушене посилити розвідувальний моніторинг прифронтових районів з метою своєчасного отримання інформації про ймовірність наступу радянських військ. При цьому для мобільності та надійності зв'язку ставку було зроблено на радіоповідомлення закинутої агентури. За цих умов радіогра, як різновид оперативної гри, стала одним із найбільш дієвих засобів боротьби з німецьким шпигунством у

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

прифронтовій смузі. Використовуючи захоплених ворожих агентів, контррозвідка підтримувала у супротивника впевненість у тому, що заслані ними шпигунські групи активно діють. Це спонукало німецьку розвідку до самозаспокоєння та утримувало від подальших активних дій [5].

Варто зауважити, що в тактиці радіоігр Другої світової війни радянськими контррозвідниками не раз використовувався досвід, отриманий при проведенні операцій «Трест» та «Синдикат-2». Так, наприклад, задум оперативної гри в рамках операції «Монастир» передбачав перевербування декількох радистів абверу, що діяли на радянській території, і з їх допомогою виманювати та знешкоджувати інших німецьких агентів. При цьому контррозвідники вирішили імітувати існування умовної антирадянської організації, що вітає перемогу німців і прагне надати їм допомогу. Контррозвідкою було створено «надійне джерело інформації» – агента «Гейне», який завдяки ретельно підібраним та виваженим дезінформаційним матеріалам здобув повну довіру німецького командування.

Важливі операції радянських військ у 1942–1943 роках, про які інформував «Гейне», дійсно відбувалися там і тоді, де вказував агент, проте вони носили другорядний характер, і мали на меті відволікти супротивника від основного удару. Так, наприклад, інформація агента про готування радянського наступу під Ржевом і на Північному Кавказі у листопаді 1942 року та зафіксоване німцями перекидання туди додаткових радянських військ і приїзд на рекогносцировку

маршала Г. Жукова спричинили значне посилення ними цього напрямку за рахунок інших ділянок фронту. Німцям вдалося відбити імітаційний наступ під Ржевом, водночас стратегічний наступ, який несподівано для супротивника розпочався під Сталінградом, завершився повною перемогою радянських військ. 300-тисячна армія генерал-фельдмаршала Ф. Паулюса була знищена, а її рештки здалися в полон [6].

Не менш значну роль оперативна гра «Монастир» зіграла і в літній кампанії 1943 року. «Гейне» повідомив німців, що радянські війська, сконцентровані під Курськом, планують здійснити наступальні операції на північ від Курська і на південному фронті, однак мають недостатню маневреність. Подальший перехід радянських військ на Орловсько-Курській дузі до масштабного наступу виявився для німців несподіваним та вирішив долю Курської битви [6].

Дослідження перебігу подій, які розвивалися у рамках зазначеної операції, дають можливість виокремити особливості застосованої тактики: проведення непрямого дезінформування супротивника щодо певної події, а надання йому лише фіктивних вихідних даних, на основі яких він сам доходить рішень вигідних для ініціатора такого прихованого впливу.

Зокрема, шифртелеграми, котрі отримувала німецька розвідка від «свого» агента, стосувалися переважно залізничних перевезень військово-службовців, військової техніки, боєприпасів тощо. Аналізуючи їх, німці самостійно вираховували плани

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society and state

---

радянської армії та приймали відповідні командні рішення.

Також можемо вкотре відзначити притаманну оперативній грі особливість дезінформування, яке не обмежується разовим заходом, а передбачає тривалий дезінформаційний вплив та створення таких умов доведення й сприйняття хибної інформації, котрі суттєво сприяють (а подекуди – й гарантовано змушують) прийняттю супротивником рішення, яке вигідне ініціатору оперативної гри. Крім того, означена особливість забезпечує прихованість впливу (не створює підозрілий причиново-наслідковий зв'язок негативних наслідків дій супротивника з хибністю інформації, використаної для прийняття рішення, та джерелами (каналами) її отримання) і залишає можливість подальшого вигідного прихованого впливу на супротивника. В цьому й проявляється сутність гри, яка передбачає активну взаємодію (власне – гру) з суб'єктом впливу, прогнозування та моделювання його дій і змагальність у досягненні результату.

Водночас оперативні ігри використовувалися не лише сторонами активного військового протистояння. Найбільш відомою операцією спецслужб Великої Британії, що призвела до суттєвої дезорганізації діяльності німецьких спецслужб на її території, стала оперативна гра «Подвійна гра», що розпочалася з початком Другої світової війни у вересні 1939 року.

Вдало підставивши на вербування німцям свого агента Сноу (Георг Овенс), який працював в англійській компанії, що виконувала замовлення

Адміралтейства, контррозвідка Великобританії отримала доступ до важливої інформації про розвідувальні спрямування та методи роботи німецької розвідки. Вдалося також дізнатися імена багатьох німецьких агентів, котрі діють на британській території. Через Сноу англійці успішно проводили радіогру, повідомляючи супротивнику неправдиві дані, організувавши все таким чином, що куратори Овенса в Німеччині не мали щодо нього жодних підозр, вважаючи його одним із найнадійніших агентів. Після невдалого закидування своїх агентів морем німці переорієнтувалися на застосування повітряного шляху. Під час приземлення з парашутом один з агентів зламав ногу, що змусило його спільників звернутися до резидента Сноу. На зустрічі їх заарештовують і під загрозою суду та страти схиляють до роботи в «Подвійній грі» – німці отримують нові радіограми з дезінформацією. Зокрема, через одного з перевербованих німців – Шмідта – абверу неодноразово доводилася стратегічно важлива хибна інформація, в тому числі про дії союзників в Африці у 1942 році та висадку союзних військ в Па-де-Кале в 1944 році, що призвело до тактичних прорахунків, оголення найбільш уразливих ділянок оборони та зрештою – до значних військових поразок німецької армії. Отримавши чергове завдання – зібрати відомості про мінування морського узбережжя, оборонні споруди та здобути зразки посвідчень особи та продовольчих карток, Шмідт вимагає передоплати – 4 тис. марок. Гроші німці передають

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

йому через помічника морського аташе Японії. Задokumentувавши момент передачі коштів прихованою камерою, британці отримали додатковий доказ порушення Японією свого нейтралітету щодо Великобританії. У 1945 році Шмідт переконав німців у надзвичайній потужності нових англійських протичовнових засобів, у результаті чого загрозу нападу німецьких підводних човнів було суттєво зменшено. За час проведення операції «Подвійна гра», крім військово-тактичних переваг та збереження значної кількості солдатських життів, британцям вдалося отримати від німецької розвідки 85 тис. фунтів стерлінгів, що практично повністю покривало видатки на фінансування операції [4, с. 342–344].

Із 1941 року британці активізують роботу з подвійними агентами, резонно вважаючи, що перевербовувати та використовувати агентів противника вигідніше ніж засуджувати, оскільки це приносить значно більше користі для держави. З викритих контррозвідкою 120 агентів німецької розвідки було засуджено і страчено лише 16, деяких – ув'язнено, натомість більшість працювали на Великобританію, з них 39 – особливо ефективно. Британські спецслужби діяли настільки майстерно, що на території Королівства не залишилось жодного невикритого агента, а германська розвідка задовольнялася дезінформаційними матеріалами, підготовленими англійськими спецслужбами.

Зауважимо, що вмiле проведення дезінформування та підкріплення його широкомасштабними імітаційними заходами (бомбардування певних

ділянок фронту, перекидання військ, проведення розвідки боєм тощо) сприяли збереженню довіри до задіяних в оперативній грі агентів та їх «ігрових» можливостей. Так, наприклад, згаданий агент Шмідт підтримував зв'язок з німецькою розвідкою до самого кінця війни. За віддану роботу його навіть було нагороджено двома Залізними хрестами, як кращого німецького агента у Великобританії [4, с. 343].

Досвід проведення оперативних ігор, набутий спецслужбами за роки війни, став основою для їх впровадження у післявоєнний час. У період «холодної війни» радянська контррозвідка активно застосовувала оперативні ігри з використанням викритих та перевербованих агентів іноземних спецслужб, закинутих на радянську територію для проведення розвідувальної діяльності.

Яскравим, і на наш погляд, класичним прикладом такого протистояння спецслужб є оперативна гра з американською розвідкою «Метеор», яка була організована і проведена радянською контррозвідкою у період з 1951 по 1955 роки. Задумом гри передбачалося використання конспіративно заарештованого американського агента «Пілоата», закинутого на територію СРСР з метою проведення розвідувально-підривної роботи, який погодився співпрацювати з контррозвідкою. За його допомогою контррозвідники планували виявити та заарештувати інших іноземних агентів-нелегалів, інформаторів американської розвідки серед радянських громадян, роздобути новітні зразки розвідувальної техніки. Важливим

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society and state

---

завданням було також виявлення розвідувальних спрямувань іноземних спецслужб та створення на цій основі умов для агентурного проникнення до спецслужб США та їх агентурної мережі, здійснення дезінформаційних акцій, а також довготривале відволікання сил і засобів, марнування коштів американської розвідки.

Попри початкову успішність, через певні прорахунки у роботі радянської контррозвідки, ця оперативна гра згодом зайшла в глухий кут. Американська розвідка, після провалу низки своїх агентів, передбачила можливість їх захоплення та перевербування радянською контррозвідкою з метою просунення дезінформування. Захоплений за допомогою «Піло-та» агент «Бромберг» мав на цей випадок декілька варіантів поведінки: один легендарний – імітуючи каяття та готовність до співпраці, видавання контррозвідці декількох «агентів», що закріпило б довіру до нього та дало можливість нав'язати супротивнику свою гру, інший реальний – для конспіративного зв'язку з американським розвідувальним центром, а за необхідності – подачі сигналу про провал чи роботу під контролем. Контррозвідка, розуміючи, що американці чекають від свого агента повідомлень, наважилася на ризик, ввівши «Бромберга» в оперативну гру без належної перевірки та закріплення перевербовки. Не відчуваючи жодних зобов'язань перед радянською контррозвідкою, «Бромберг», скориставшись ситуацією, зумів подати сигнал про роботу «під ковпаком», звівши нанівець задум оперативників [7].

У період політичного протистояння оперативна гра нерідко застосовувалася як знаряддя політичної боротьби. В ході проведення оперативної гри «Коллеги» (1977) КДБ було викрито розвідувально-підривною діяльністю спецслужб США, які намагалися створити в Радянському Союзі осередки антирадянської «легальної опозиції владі». Задokumentовані під час отримання допомоги уявним «паросткам демократії» факти дозволили СРСР звинуватити США у використанні «Гельсінкських домовленостей» для втручання в суверенні справи країни та спробах створити антирадянську опозицію, а також спричинили арешти «єврейських націоналістів», яких радянські спецслужби вважали провідною антирадянською колоною [8].

Характерною особливістю оперативних ігор, як й інших гострих контррозвідувальних заходів із протидії розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб, була і залишається політична доцільність їхнього застосування в конкретний момент часу до спецслужб конкретної держави.

Варто зауважити, що досвід, набутий в оперативних іграх, активно вивчався радянськими контррозвідниками. За результатами проведених оперативних ігор регулярно складалися огляди, де відображались не лише здобутки, але й недоліки та прорахунки оперативних підрозділів. Зазнало удосконалення також нормативно-правове регулювання оперативної гри. На початку 60-х років минулого століття цей термін набуває норматив-

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

ного закріплення у відповідних наказах та розпорядженнях спецслужб, де регламентувалися організаційні та тактичні заходи щодо їх проведення.

Висновки. Досліджені аспекти генези оперативної гри переконливо доводять, що, як явище розвідувальної, а згодом і контррозвідувальної діяльності, оперативна гра у тому чи іншому вигляді застосовувалася вже з давніх часів.

Удосконалення тактики її проведення безпосереднього залежало від стадій розвитку суспільства, правових відносин та політичної необхідності використовувати прихований вплив для отримання певних переваг у міжнародних взаєминах. Активізація оперативних ігор, як і решти контррозвідувальних (розвідувальних) заходів, відбувається в період збройних конфліктів або загострення політичних протиріч між державами, водночас у мирний період та зниження політичного напруження застосування оперативних ігор значно скорочувалось, або ж навіть припинялося.

На початку ХХ століття оперативна гра остаточно сформувалась як

універсальний (щодо вирішування оперативних завдань як виявлення, так і запобігання розвідувальної та іншій протиправній діяльності) та ефективний (щодо результативності) метод діяльності спецслужб, що полягає у довгостроковому прихованому всебічному (інформаційному, ситуативному чи психологічно-емоційному) впливі на об'єкт оперативної зацікавленості (спецслужбу, організацію, групу осіб чи особу) з метою прийняття ним вигідного для ініціаторів цього впливу рішення (дії чи бездіяльності). При цьому особливістю такого впливу є використання джерел інформації (впроваджених, перевербованих чи тих, яких використовують «втемну», агентів) та каналів її отримання, які користуються повною довірою супротивника.

Історичний аналіз застосування оперативних сил, засобів тактичних прийомів та певних ситуацій вартіть подальших розвідок для використання в удосконаленні оперативного мистецтва сучасних спецслужб України.

Список використаних джерел

1. Марафонська битва (Битва при Марафоні) – Історія Стародавньої Греції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://istoryk.at.ua/load/istorija_starodavnoji_greciji_ta_rimu/marafonska_bitva_bitva_pri_marafoni/14-1-0-82; Похід 490 р. до н. е. Марафонська битва. – Bookster [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bookster.com.ua/pohid-490-r-n-e-marafonska-bytva/>.

2. Таємна дипломатія і розвідка у міжнародних відносинах : навч. посібник

/ С. М. Пик. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 514 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Ryk_Svitlana/Taiemna_dyplomatiia_i_rozvidka_u_mizhnarodnykh_vidnosynakh.pdf.

3. История дипломатии : в 3 т. Т. 1 / под ред. В. П. Потемкина. – М. : Государственное социально-экономическое издательство, 1941. – 565 с.

4. Всемирная история шпионажа / авт.-сост. М. И. Умнов. – М. : Олимп ; ООО «Фирма «Изд-во АСТ», 2000. – 496 с.

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society and state

---

5. Радиоигры и их применение в контрразведывательной работе органов КГБ / кол. авторов. – М. : Редакционно-издательский отдел, 1964. – 239 с.

6. Операция «Монастырь» – блестящая радиоигра советской контрразведки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.eg.ru/society/435009/>; В. С. Антонов Операция «Монастырь» / Независимое военное обозрение [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://nvo.ng.ru/spforces/2012-07-13/14_monastyr.html.

7. Верес Я. Я. Обзор оперативной игры с американской разведкой (По архивному агентурному делу «Метеор») / Я. Я. Верес . – М., 1969. – Держ. галуз. арх. СБУ. – Ф. 13. – Арх. № 623.

8. Кузнецов С. Агент «Эрвин» в оперативной игре «Коллеги» / С. Кузнецов // Сборник КГБ. – М., 1984. – № 101. – 80 с.

Рецензенты:
доктор юридических наук, доцент
Ю. Найдьон,
кандидат юридических наук
Р. Курок

Аннотация. В статье на основе анализа научных и историко-публицистических исследований рассмотрен генезис оперативной игры в решении задач обеспечения безопасности государственных образований.

Ключевые слова: оперативная игра, контрразведывательная деятельность, скрытое влияние, дезинформация.

Abstract. On the basis of analysis of scientific and historic-and-publicistic researches, the genesis of operational games in solving problems of security of national unions is considered in the article.

Key words: operational game, counterrintelligence activity, hidden influence, information deception.

УДК 316.28

ФОРНОЛЯК Валентина Миколаївна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

Постановка проблеми. З початку проведення антитерористичної операції, а надалі й операції Об'єднаних сил (ООС) на Сході України проблема протидії тероризму набула в нашій державі особливої актуальності. Відповідними силами і

засобами розвідувальних органів та спецслужб Російської Федерації постійно здійснюються численні провокації та терористичні акти на частині території Донецької й Луганської областей України.